

Спеціалізованій вченій раді Д 61.051.07
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента Національної академії правових
наук України Ярмаша Олександра Назаровича
на дисертацію Топольницької Мар'яни Іванівни
на тему “Зміна правових систем в умовах збройного
конфлікту: досвід країн колишньої Югославії та України (2014-перша
половина 2021 рр.)”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 — теорія та історія держави і
права; історія політичних і правових учень**

Багато говорити про актуальність та значущість обраної М.Топольницькою для дослідження проблеми в даному відгуку немає потреби: вони є очевидними. Збройні конфлікти становлять реальну загрозу існуючим правовим системам та неминуче призводять до їх трансформації, а нерідко й до суттєвої деформації з негативними наслідками. Доводиться з жалем констатувати (і на цьому справедливо наголошує дисертантка), що протягом останніх десятиліть збройні конфлікти в різних частинах світу перетворилися фактично у повсякденність. Як щойно оголосила ООН, сьогодні у світі 110 мільйонів людей вимушено переміщені через війни і переслідування (це найбільша кількість, ніж коли-небудь). Для України піднята авторкою проблема є особливо злободенною: російсько-українська війна справляє значний вплив на правову систему нашої країни та її складові. За тими ж даними ООН, війна в Україні спричинила найшвидший потік біженців із часів Другої світової війни. Повномасштабне вторгнення в Україну виявило, як нам видається, глибоку і масштабну кризу міжнародної системи безпеки, зокрема її неспроможність до активної, адекватної реакції на російсько-українську війну. Ключове значення для збереження цілісності нашої держави в сучасних

умовах мають, як зазначає дисертантка, закінчення російсько-української війни з повним звільненням окупованих територій та забезпечення непорушності державних кордонів, а також, варто додати з огляду на перспективу, отримання Україною надійної міжнародної системи гарантій безпеки на майбутнє. Цілком зрозуміло, що в сучасних умовах воєнного стану в Україні, введеного 24 лютого 2022 р., нагальним є питання потреби у змінах правової системи України, враховуючи особливості правового режиму воєнного стану.

Вищевказане дає беззаперечну підставу стверджувати те, що дослідження проблематики зміни правових систем в умовах збройного конфлікту на прикладі країн колишньої Югославії та України є актуальним, хоча й дуже непростим завданням.

Про надзвичайну складність проблеми слід наголосити окремо. Досліджувати сучасну історію, тим більше у правовому аспекті, - справа вкрай непроста, відповідальна й певною мірою ризикована, оскільки доводиться мати справу (аналізувати, узагальнювати, намагатися прогнозувати) з тими явищами та процесами, які відбулися або зовсім недавно, або ж взагалі ще не завершилися. Для цього треба мати неабияку наукову сміливість. І слід зазначити, що М.Топольницька та її наставники таку сміливість продемонстрували. Вважаю, що так і має бути у наш непростий і вкрай відповідальний час.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до проекту Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021- 2025 роки (Розділ I якої передбачає «Пріоритетні напрямки фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права», зокрема п. 1.2. «Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права», п. 1.3. «Правове забезпечення державного будівництва та розвитку політичної системи» та ін.), Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2023 рік, схваленого Постановою Верховної Ради України від 7 лютого 2023 року № 2910-IX, а також згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ «Ужгородський національний

університет».

Серед основних задач, які були поставлені та доволі плідно досліджені дисертанткою, варто виділити прагнення:

- розкрити поняття та типи збройних конфліктів;
- визначити основні чинники трансформації правової системи під впливом збройного конфлікту;
- з'ясувати стан правової системи Югославії до збройного конфлікту;
- розкрити особливості змін правової системи Югославії внаслідок збройного конфлікту;
- виявити особливості правового регулювання збройних конфліктів в Україні;
- визначити юридичні наслідки збройних конфліктів на території колишньої Югославії та російсько-української війни.

У рамках цих та інших поставлених у дослідженні завдань авторка вірно формулює об'єкт і предмет свого наукового пошуку. Так, *об'єктом дослідження* визначені суспільні відносини, які виникають внаслідок збройного конфлікту. *Предметом дослідження* є вплив збройних конфліктів на територію колишньої Югославії та в ході російсько-української війни на правову систему та її елементи.

Такий комплексний підхід, а також використані в процесі проведення дослідження методи наукового пізнання надали авторці можливість дійти системних висновків, які мають важливе значення для науки і практики.

Про системність представленого дослідження свідчить й структура дисертації, яка характеризується цілісністю й логічною послідовністю, є такою, що відображає загальне бачення досліджуваної авторкою проблеми.

Усі розділи, підрозділи та інші структурні частини роботи підпорядковані одній, чітко визначеній меті, яка деталізується конкретними завданнями, які поставила перед собою дисертантка.

Структура роботи відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розкрити авторську концепцію теоретичних і прикладних правових

проблем, які виникають в державі у ході збройного конфлікту, як в сучасних умовах, так і в історико-порівняльному контексті.

Результати дисертаційного дослідження характеризуються належним рівнем наукової новизни, і положення з різним ступенем наукової новизни містяться в усіх розділах дисертації.

До найбільш вагомих творчих здобутків М.Топольницької слід, на мою думку, віднести те, що вона, застосувавши вперше щодо матеріалів збройних конфліктів на території колишньої Югославії та в Україні (1914 – першої половини 2021 рр.) розроблений алгоритм системного аналізу, визначила основні чинники трансформації правової системи в умовах збройного конфлікту : інституційну, нормативну, ідеологічну, функційну складові, з характеристикою змісту кожної з них; довела , що вплив збройного конфлікту на правову систему залежить від обраних державою методів захисту суверенітету і територіальної цілісності та його припинення, а також ступеня участі міжнародної спільноти у розв’язанні конфлікту; показала, що стрижнем трансформації національної правової системи в ході збройного конфлікту виступають життєво важливі компоненти національних інтересів, зокрема забезпечення прав і свобод людини, територіальної цілісності національної держави. Дисертантка також удосконалила розуміння природи збройного конфлікту як досягнення такого ступеня протистояння між противниками (організованими недержавними збройними групами, державами, збройними коаліціями), яке супроводжується використанням збройних ресурсів, що спирається на політичні, економічні та культурні спроможності сторін-противників, з метою досягнення певних політичних цілей, а також людськими жертвами та заподіянням шкоди критичній інфраструктури. Чималий інтерес для науки складають визначені авторкою відмінності збройного конфлікту внутрішнього і міжнародного характеру залежно від впливу на правову систему через інституційну складову, ступеня інтенсивності протистояння між сторонами конфлікту, територіального характеру і ступеня тривалості та інтенсивності збройного конфлікту та ін. Цілком обґрунтованою видається

пропозиція дисертантки уточнити у Законі України «Про національну безпеку України» розуміння загроз національній безпеці.

Дисертантка в цілому досягла мети, яку вона поставила перед собою, розглядаючи дану тематику. Окрім ґрунтовного теоретичного аналізу, авторка дисертації вносить конкретні практичні рекомендації. Висновки і пропозиції, що наводяться в дисертації, є аргументованими, а їх новизна та повнота викладення в опублікованих наукових працях не викликає сумніву.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх спрямованістю на розв'язання актуальних проблем теорії та історії держави і права у вітчизняній політико-правовій практиці розбудови сучасного суспільства та держави.

За умов, коли, в силу низки об'єктивних чинників, дослідник проблем сучасної історії змушений стикатися із серйозними складнощами (про це наголошувалося вище), важливим завданням офіційного опонента стає визначення ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій рецензованої дисертації. В даному випадку цей ступінь мною характеризується як достатньо високий. Підставами для такого висновку є: застосування М.Топольницькою в ході дослідження системного підходу (в т.ч. запропонованого авторкою алгоритму системного аналізу), використання дисертанткою широкого комплексу сучасних методів наукового пізнання (як загальнонаукових – діалектичного, історичного, формально-логічного, порівняльного та ін., так і спеціальних), ґрунтовна теоретична основа (її склали напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців не лише в сфері юриспруденції, але й в галузях історії, соціології, політології тощо), багаті за змістом нормативно-правова та емпірична бази.

Отримані дисертанткою результати мають неабияке практичне значення і можуть бути використані у науково-дослідній сфері та навчальному процесі, у сфері законотворчості та у юридичній практиці.

Водночас, в дисертаційному дослідженні М.Топольницької, поряд з безперечними науковими здобутками, є певні недоліки, а також окремі положення і питання, які можуть стати підґрунтям для дискусії:

1. Зазвичай у дисертаційних роботах історико-правового характеру (а рецензована дисертація великою мірою належить саме до таких) у вступній частині чимала увага приділяється визначенню хронологічних рамок дослідження з відповідним обґрунтуванням «нижньої» та «верхньої» меж. В даному випадку цього не зроблено. Під час захисту хотілося б почути міркування дисертантки з цього приводу.

2. При розгляді характеристики наукової новизни дисертаційного дослідження, що винесена у вступну частину роботи, кидається в око змістовна схожість наступних пунктів: *«у ході військового конфлікту відбувається трансформація національної правової системи, стрижнем чого виступають життєво важливі компоненти національних інтересів, зокрема забезпечення прав і свобод людини, державного суверенітету і територіальної цілісності національної держави»*; та *«у ході незаконної анексії Криму, підтримки сепаратистів в окремих районах Донецької та Луганської областей, що переросло у повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну відбувається трансформація механізмів розв'язання військових конфліктів»*. Можливо, варто було б об'єднати дані твердження у один пункт наукової новизни дисертаційного дослідження.

3. Порушення прав людини внаслідок воєнних дій потребує підвищеного ступеня їх захисту, який можна визначити як особливий або надзвичайний. Саме тому, в роботі варто було б звернути увагу й на механізм цього захисту, що, зокрема, може включати такі особливі (надзвичайні) організаційно-правові засоби, а саме: встановлення (посилення) охорони об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливого режиму їх роботи; запровадження комендантської години, а також встановлення спеціального режиму світломаскування; перевірку документи у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних

засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян; заборону торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі; встановлення порядку використання Фонду захисних споруд цивільного захисту; проведення евакуації населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю; запровадження у разі необхідності нормованого забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами та ін.

4. Авторці дисертаційного дослідження варто було розкрити у своїй роботі й «теорію п'ятого покоління» прав людини, яке характеризується появою нового вектору (спрямування) суспільних відносин, за умови подальшої нестабільності, загрози зростання кількості збройних зіткнень, тероризму як в Україні, так і у інших державах світу. На наш погляд, основою стане удосконалення і накопичення наукових знань не лише в сфері захисту навколишнього середовища, а паралельно втілення в життя норм права, які б регулювали питання стримування агресії, тероризму чи будь-яких інших незаконних діянь певних осіб, структур, організацій чи держав в цілому.

Разом з цим, дані зауваження мають як дискусійний, так і рекомендаційний характер та не впливають на позитивну оцінку кандидатської дисертації.

Дисертаційне дослідження виконано здобувачкою самостійно, і всі положення в ньому та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень авторки. Опубліковані наукові праці повністю репрезентують зміст наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у даному дисертаційному дослідженні. Відповідні публікації засвідчують системність дисертаційного дослідження, винесеного на захист.

Автореферат дисертації повною мірою відтворює основні положення та висновки самої дисертації. Їх зміст і положення, що є предметом захисту, відповідають один одному. І дисертація, і її автореферат виконані з дотриманням вимог сучасного українського ділового мовлення.

Усе вищенаведене дає підстави для наступного висновку. Актуальність, ступінь новизни, обґрунтованість та достовірність, наукова і практична значущість отриманих результатів, повнота їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях та оформлення дисертації на тему “Зміна правових систем в умовах збройного конфлікту: досвід країн колишньої Югославії та України (2014-перша половина 2021 рр.)” відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, що пред’являються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», заслуговує на високу оцінку, а дисертантка - **Топольницька Мар’яна Іванівна** - заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.021– теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень.

Офіційний опонент

Провідний науковий співробітник

ДНДІ МВС України

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент

НАПрН України, заслужений юрист України

Олександр ЯРМИШ

Підпис засвідчую

Директор ДНДІ МВС України

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

Михайло ВЕРБЕНСЬКИЙ